

erő írni készítette, a lelke húrjain belénk lelkedzte a meséjét. Most pedig megírt egy történelmi díszletek közé helyezett szokványos szerelmi történetet, történetivé kendőzött szokványos alakokkal. Megírni — hiszen — jól írta meg, elbeszélő készsége határozottan fejlődött is: és mégsem tudja a lelkünket megragadni. Nem, mert ennek az írásának nincs zamata, nincs eleven ereje, nincs tüze. Mi bizony jobban szerettük a kifejezéssel még viaskodó, de benső megindulásokat tördelő fiatal, kezdő író csupa-lélek küzködését — mint ezt a hűvös, nekikészült, kitervelt írásmódot.

A regény meséje két szálból fonódik össze. Kun László király életének egy darabja váltakozik előttünk kedvelt hívének, György vitéznek szerelmi históriájával. A derék vitéz Budán beleszeret az ott vendégeskedő Töpler Lizába, a pozsonyi híres fegyverkovács szőke leányába, akit az apja egyik céhtársához kényszerít feleségül. Az aszszony sohasem tud ebbe beletörődni, mindvégig állja a «nem!» szót, amit az oltárnál is hangzatosított, később érvénytelenítik is a házasságot s végül is a magyar vitéz párja lesz.

Rövide fogva: ennyi a mese. A két emberfia lassan, nagyon lassan érlelődő szerelmi történetének hézagait aztán — a história tölti ki. Valósággal úgy hat a dolog, mintha a történelmi részek csak arra kellenének a szerzőnek, hogy míg a két szerelmes esete kellő fokra fejlődik, legyen mivel foglalkoztatni az olvasót. Mert hát, bizony, nem így írják az igazi «történelmi regényt». Az a történelmi regény, amelyikben a históriai alakok előttünk élnek a maguk történelemformáló életüket, amelyikből a kor lelke beszél, amelyikből árad a kor levegője. Farkass Jenő nem tudott vállalni feladatával megbirkózni. Látszik, hogy sokat búvárokodott, olvasott, kellően megismerekedett a forrásokkal, de csak odáig jutott, hogy élettelenül beleprézelte tanulmányainak kivonatát a fejezeteibe. Az átanulmányozott forrásmunkák száraz adatait ragasztgatja együvé egy kis szépirodalmi mázzal. Ahelyett, hogy a zivatáros kor villódzó, veszedelmes feszültségét árasztaná el a magyar fult és sötét fellegzése alatt... Aki történelmi regényt akar írni, annak a kort kell tudnia megeleveníteni, a kor embereit kell föltámasztania, a maguk eredeti gondolkodásával, akkori látókörükkel, a mult szellemét

kell visszavarázsolnia, nem pedig a mai embernek a korról való leszűrt vélekedése fénykörébe csoportosítani az így lélekteleenné foszló figurákat.

Talán még megtanulja Farkass Jenő ezt a nehéz, nagyon nehéz művészetet. Mert azt el kell ismerni, hogy fogékony a történelmi távlatok iránt, csak még nincs elég ereje ahhoz, hogy élő erővel mozgassa benne az alakokat. Most még csak kulisszák módjára kezeli a históriai keretet, embereit nem tudja a mult levegőjében lélegeztetni, nem tudja a kort rajtuk keresztül megéreztetni.

Mindenesetre örvendenünk kell annak, hogy akad fiatal, modern írónk, aki nem a divatos, könnyed izlést akarja kiszolgálni, hanem komoly problémák felé nyúl.

Farkass Jenő különben színes, élénk, vonzóhangú elbeszélő. Regényének azok a legszebb lapjai, ahol Vilgraeterrel, a tőprengő dómépítővel foglalkozik. Ezt az alakot finoman, melegen ábrázolja. Néhány leíró részlet is megkapó, festői a könyvében. Hiba azonban, hogy elég sok, feltűnő magyartalanság csúszik ki a tollából. És hát... történelmi regényhez semmiképen sem illik az a furcsa, szerencsére már is idejéltmulta, futurista telegramm-stílus, amiben a szerző igen sokszor kedvét leli. Csak pár példát írunk ide belőle: «Fáklyák, forróság, loccsanó habok, lódobogás, eszeveszett száguldas, sötét égen, időnként kikukkantó parányi csillagok. Újra rohanás. Útkereszteződés. Vác felé avagy Ceglédnek. Rákos. Nehéz, csendes, sima, homokvégtelen. Utána. Hajrá. Szárguldas reggelig». (202. lap.) Vagy: «Reggel. Temetés. Zaj, moraj, tömeg. Rémek, bárányok, csillogó fegyverek».

Szép ez? Nem. Tömörség? Erő? Dehogy. Az sem. Mi hát? Egy kis pöz. Erőtetett stílusfogás. De már elcsépeltek. Komoly íróhoz nem méltó. Komikus. Árjegyzékhangulatot áraszt. Untat. Fáraszt. Ugyebár? *Myn.*

La letteratura ungherese. Ha mi magunk írunk magyar irodalomtörténetet idegenek számára, rendszerint túlmegyünk a kívánatos mértéken s részletadatokkal traktáljuk a magyarul nem tudó olvasót, mintha valamely vizsgára akarnók előkészíteni. Ha idegen ír magyar irodalomtörténetet, az meg rendszerint oly vázlatosan intézi el s jellemző részleteket oly kevéssé tudja színezní és árnyékolni munkáját, hogy alig ismerünk benne magunkra.

Két kelléke van ily mű megírásának : alapos ismerete a tárgynak (ezt az európai tudományosság mai állapotában csak magyar tudóstól várhatni), meg idegen szem, mely tudja kívülről nézni a magyart s ismeri a külföldi olvasó igényeit, érdeklődése irányát és mértékeit. Ez a két feltétel ma leginkább külföldön élő magyar tudósok személyében egyesülhet, de a magyar műveltség iránti rokonszenv, huzamosabb magyarországi tartózkodás, társadalmi és tudományos életünkbe komoly érdeklődéssel való elvegyülés megszerezhetik idegen ember számára is a szükséges készségeket.

Régóta örömmel látjuk Italo Siciliano-nak, a B. Eötvös József-Collegium olasz tanárának rendkívül rokonszenves, zajtalan, de hatékony és okos szereplését az olasz-magyar műveltségi érintkezések fokozása körül. Míg egyrészt lankadatlanul folytatja szaktudománybeli munkásságát (csak nemrég jelent meg «Dal Romanticismo al Simbolismo. Théodore de Banville.» c. könyve, mely a francia szak-sajtóban szokatlan nagy elismeréssel találkozott), igyekszik hasznossá tenni magát azon a helyen is, melyre sorsa állította: nevel a magyar középiskolák számára kitünő képzettségű olasz nyelvtanárokat, magát pedig neveli a magyar műveltség olasz szakemberévé. Ezek komoly munkája árán sikerült is megszereznie azt a készségeket, melyről bevezetőleg szólottam.

Olasz nyelvű kis magyar irodalomtörténete egy *Európa a XIX. században* c. olasz kiadvány II. kötetében jelent meg, mely az irodalmi áttekintéseket tartalmazza. A vállalat célja és tárgyköre fokozott mértékben indokoltá teszi azt, amit idegenek számára készült magyar irodalomtörténet egyébként is önként megtenne, hogy tudniillik az áttekintés súlypontja az újabb irodalom legyen s ahhoz mintegy csak bevezetesként függesztessék az előzmények futólagos rajza. Siciliano áttekintésének belső arányait jellemezze e néhány adat: a Bessenyei előtti irodalomra jut belőle 2, Bessenyei és Kazinczy korára 4, az «arany korra» (Kisfaludy, Vörösmarty, Petőfi, Arany korára) 21, az azutánra 8 negyedretű lap.

Mindenekelőtt örülünk neki, hogy ez áttekintés nem egyszerű magánvállalkozás, mely a külföldön mindig nagy nehézségekkel küzd, hanem szerves része az említett előkelő olasz vállalat-

nak s ott az olasz, francia, portugál spanyol, provençal, német, angol, skandináv, szláv — megannyi kiváló olasz tudóstól (Mazzoni, Toldo, Farinelli, stb.) származó irodalmi áttekintések szomszédságában foglalhat helyet. Azt hisszük, a szerző becsvágát is fokozta ez a körülmény.

Jó és általában helyes munkát végzett. Tamaszkodik ugyan magyar szaktudományi forrásokra (örömmel fedezzük fel olykor, hogy a legjavára, például Gyulai Bánk bán-jellemzésére), s bizonyára magyar ismerőseitől is sokat kérdezősködött. Egészben véve azonban a maga szemével néz s ezt mi sokkal többre becsüljük, mint ha csak tankönyveink kész anyagát tálnál fel honfitársai számára. Különösen feltűnik önálló ítéleteivel a legnehezebb ponton, Petőfi, Arany, Jókai, Madách, Kemény, szóval a mi nemzeti klasszicizmusunk jellemzésében. Méltán itt, legkifejlettebb állapotában akarja megragadni azt, ami a magyarnak a nyugat szemében nemzeti különlegessége lehet. Helyesen mutat rá, hogy a nyugati fejlődéshez képest a magyarnak bizonyos késedelmes voltából is származnak nemzeti különlegességek s hogy politikum és irodalom állandó egybefonódása, kelet és nyugat küzdélme mily érdekes eltolódásokat okoz az általános nemzeti jellegen belül. A hagyományra támaszkodó keleti konzervativizmus s a nyugati műveltséggel egyesülni vágyó modern törekvések örökös konfliktus állapotában mutatják a magyar fejlődést s e belső tusa sem Petőfi és Arany, sem Ady korában nem pihent meg, sőt — úgy véli a tanulmány szerzője — talán örökké megoldatlan problémája, fejlesztő kovácsa marad a magyar irodalomnak.

A magyar léleknek két ábrázatát ismerte meg a szerző XIX. századi nagy írónk tanulmányozása alapján. Valami kiírthatatlan, gyökeres optimizmus az egyik, ábránd, remény, illúziók, fantasztikumok kedvelése egy modern világ kellő közepén. A másik pedig egy sokat küzdött és szenvedett nemzet komolysága, a szomorúság szemérme, mely befelé fordítja tekintetét, elmélkedik s átlát a délibábokon. Jókai és Arany e két ábrázat irodalmi viselői s a részletekben is ő róluk van Siciliano-nak legtöbb egyéni megfigyelése.

Vannak apró tévedések, hibás adatok, jelentéktelen félreértések művében, mint minden — nemcsak idegen, hanem magyar szerzőtől származó iro-

dalomtörténeteinkben is. Azok egyáltalán nem ferdítik el az összkép általában helyes körvonalait. Külföldi szerzőről lévén szó, zabhegyezés lenne holmi apró-cseprő téves adatot helyreigazítanunk a magyar adottság előtt. E közönség számára inkább azt állapítjuk meg, hogy külföldi szerzőnk egész odaadással igyekezett bennünket elfogulatlanul megismerni s távol van tőle mind az a vállveregető jóindulat, mellyel itt járó idegenek oly olcsón fizetnek ki bennünket, mind pedig az a politikai célzatosság, mely anélkül is felületes ismereteket ráadásul még meg is hamisít. Egy komoly szakember szól itt a maga honfitársaihoz mi rólunk, irodalmunkról úgy, olyan becsületes szándékával az igazság megértésének és tolmácsolásának, amilyet tudóstól, ki önmagát, s hazafitól, ki honfitársait nem akarja félrevezetni, méltán elvárhatunk.

Egyébként, ha Szicíliai tanulmányában s más, hasonló természetű munkálatokban hiányt érzünk, annak magunk vagyunk az oka. Azok az irodalomtörténetek, amelyeket mi írunk, az idegennek legfeljebb adattáru szolgálhatnak; európai viszonylatban is legfeljebb filológiai részletekről világosíthatják fel. Mindaddig, míg mi magunk, akik a részleteket is jól ismerjük, fel nem emelkedünk oly magasabb kilátó pontig, ahonnan a magunkét is a maga egészében más nemzeti irodalmak társaként szemlélhetjük s azok egyetemes európai rendszerében minősíthetjük egyénileg: ne várjuk idegentől, hogy többet tudjon rólunk magunknál. Nemzeti érdekünk, hogy irodalmunkat belülről, magunk számára megismerjük és tanítsuk; de nemzeti érdekünk az is, hogy elfogulatlanul, kívülről, idegen szemmel nézve, európai viszonylatban is magunk mutassuk meg másnak az igazságot. Addig is örüljünk, ha a szerencsés véletlen oly idegen irodalomtudósnak szolgált ki bennünket, aki sem hízelegni, sem bántani, csak megérteni akar és tud. thj.

Dénes Gizella: Csodálatos fazekas. (Regény.) Ez a három jelzés tájékoztatja az olvasót *Dénes Gizella* könyvének címlapján. A szerző, amikor művének ezt a címet adta s regénynek nevezte a közel kétszáz oldalas elbeszélést, valószínűleg nem az olvasót akarta megtéveszteni, hanem csak önmagát. A vérszegény történetke, amely arról szól, hogy a majolikagyártás titkának

véletlen felfedezésével miként veti meg alapjait egy ősi magyar család (Zsolnay, a regényben Oroszlay), a világhíres magyar majolikaiparnak, nem a törhetetlen akarattal, a munkának, a szorgalomnak az apotézisa, nem regény egy nem mindennapi tehetség nagyszabású vállalkozásáról, küzdelmeiről, sikereiről és a teremtő géniusz diadaláról, hanem mese — bonyodalom és fejlődés nélkül — a serdültebb ifjúságnak. Dénes Gizellában van írói közvetlenség, stílusa, amikor fest, tisztá és választékos, ha egyéniség nélkül való is, a jellemzésre azonban nem ügyel. Alakjai semmiképen sem élnek, az a kevés, amit az író mond róluk, csak néhány halvány vonás, ők maguk nem gondolnak és nem tesznek semmi olyasmit, ami arcukat és lelküket tükröznék. Az elbeszélésben a regénynek csak a keretei vannak meg, a forma, a regény maga hiányzik. Egyetlen ötlet 170 oldalon, anélkül, hogy a mag terebélyes fává növekednék — kevés.

Dénes Gizella azok közé a nőírók közé tartozik, akiket noha van bennük hajlam és tehetség, csak a saját mértékkel lehet megmérni, mert az illuziót és az ábrándot összetévesztik az irodalommal. Van képzeletük, egy-két meleg szavuk, a holt dolgokat jól látják, azokat az érzéseket és szenvedélyeket azonban, amelyek az életet nagyítják, vagy nem ismerik, vagy nem akarják ismerni. Elfelejtik, hogy a kezdetlegesség nem ártatlanság, egy érdektelen történet száraz elmondása nem költészet, a mesterségbeli készültség nem egyszerűség s csak nagy művész vállalkozhatik arra, hogy mondanivaló hiányában is szórakoztatni próbáljon. Mindezt azért tartottuk szükségesnek megjegyezni, mert *Dénes Gizella* természetessége, közvetlensége, hite, abban amit csinál, gondossága és helyes érzéke, amellyel tárgyat választ, íróra vallanak, a saját érdekében eslekszik tehát, ha a jövőben megkísérli, hogy a dolgok mélyére hatoljon, ne mozgást, hangot és szavakat, hanem életet, beszédet és lelket adjon. Minden alkotás annyit ér, mint amennyi lelket a teremtő lehel belé: enélkül a szobor csak agyag, a kép csak festék, az írás pedig a legjobb esetben kalligráfia.

Bibó Lajos.

Gr. Tisza István összes munkáinak újabb (4. sorozat. IV.) kötete jelent meg, mely levelezését tartalmazza 1915 júliustól 1916 júliusáig. Ugyanazon

acélos akarakterő s ugyanazon meleg szív szől e levelekből, mint amit már az előző kötetek anyagából ismerünk. Az újabb és újabban megjelenő kötetek hatása épen azért nagyszerű, mert megmutatják, hogy Tiszában nincs futó impulzus, kételkedő pillanat, nincs könnyen kimondott szó; reményt, vesztélyt, dicsőséget és tragédiát mindig egészen átértve áll helyén. Következetesség a változatosságokban, keménység a hajlékonyságban, ez az, ami minden levlévsorozat után mind erősebben lebilincseli az embert.

A külső politikában tovább viszi sokszor döntő súlyú szerepét. Románia állásfoglalása, Bulgária csatlakozása foglalkoztatja főként ez időkben diplomáciánkat; Tisza a részletekben is érvényesíti szavát. Szerbia és Montenegró bekebelezésével szemben, a katonai párt és a német diplomácia ellenére, vétót mond. Nem akar a háború után más monarchiát, mint olyant, amelynek minden tekintetben valóban *fele* a magyar. Mérsékelt békecélokat sürget; joga van erre — mondja — miután az első nehéz időkben ő volt az, aki bátorított, kitartásra buzdított.

Küzdenie kell a németeknek «sokszor kellemetlen modorú» kívánságai-val szemben épúgy, mint szemben az osztrákok «gyermekes bizalmatlanságával», amellyel minden magyar kezdeményezést fogadnak. Ausztriával való viszonyunkat illetőleg határozottabb hangon, nagyobb önérzettel nem is levelezhetett volna magyar miniszterelnök, mint azt Tisza tette s egyúttal meggyőzőbben sem, oly módon, mely elől csak hátrálni lehet anélkül, hogy sértő fullánkot hagyna maga után. A nemzet egész ereje nyomult itt előre Tisza lépéseiben. A címerkérés szabályozásáról számos iratot hoz e kötet. Felszólalásokat magyar tisztviselők egyenlő számú alkalmazása, a kitüntetések egyenlő szétosztása mellett; többször, a legmagasabb helyekhez is címeze, a vezérkarban mutatkozó magyarellenes áramlatok ellen. Nem épen csak a forma kedvéért teszi ezt; bizonytalanul hangzó válaszok után nem hagyja abba, újra és újra feleleveníti a dolgot. Néha szinte derűt keltő, milyen ártatlan képpel, Tiszát észrevehetőleg igen respektálva, igyekeznek katonai körök menteni valamit az osztrák fölényből — mint pl. a jelvénykérdésben a felsőbb parancsnokságok zászlainál, a magyar színekre hivat-

kozva, a piros-fehér régi osztrák színeket.

E viszony szempontjából is érdekesek az: Ausztria élelmezése ügyében folyt nehéz és hosszú vitáról szóló levelek. Oly kérdés, mely minden másnál erősebben alkalmas volt gyűlölködő viszályt kelteni. A «magyar fehérenyér pletykáját» nem lehetett kirtani, hiába magyarázta Tisza, hogy a katasztrofális rozstermés miatt kell fogyasztanunk fehér lisztünket. «Csak nem kívánják, hogy kátránnyal vagy tintával fessük azt feketére?»

Benn az országban a termelés, az élelmezés biztosítása, a hadisegélyek ügye és a háború állapotallapattal összefüggő ezer más kérdés foglalkoztatja; a legapróbb ügy és egyén sem kicsiny előtte. Férfias üzenetek katonákhoz, majd saját birtokainak alkalmazottaihoz, érzelemmel, érzelmesség nélkül. Úr, aki parancsol és szeret.

A szemlélet, mellyel az évezredek mulva is emlékeztetnek világesemények között áll: Fenség. «Nyugodtan állíthatom, hogy senki sem élte át jobban egész lélekéből ezt a háborút, mint én» — írja; s undoknak nevezi a gondolatot, melybe szenvedés volt beletörődnie, hogy íróasztalánál kell töltenie az időt s nem a lövészárokból, együtt fiával és testvérével. Ez utóbbinak súlyos sebesülése élet-halál közt vívódása hónapokig háttere közgyű gondjainak.

Az emberi sohasem húzza le a földre, bár minden emberit meglát. A véres küzdelem mindig szent előtte. Felháborodik, amikor úgy sejtí, hogy német hivatalos kéz is benn volt oláh államférfiak ellen állítólag tervezett merényletekben. Meggyalázza az ilyen dolog hőstetteinket.

Egy rövid levele Móricz Zsigmondhoz, az *egész igazat* követeli az író tolábol, amikor az a magyar emberről ír. A művészet és az emberi élet közös, legmélyebb, örök, végső problémáját érzi át ezzel. Az egész igazat, melyben minden benne van, test és lélek, föld és örökkévalóság. Ezzel az egész átértéssel kísérte ő nemzete sorsát, dolgozott érte hatalmas művészettel.

Államférfiúi koncepciójáról ítélni fog az utókor; mint férfi nagy volt. Iratainak olvasása nagyszerű iskolája lehet művelt közönségünknek.

Az iratok jelentősége még hatalmasabban emelkednék ki, ha bővebb jegyzetek mutatnának rá az összefüggésekre, a hátterekre. Így gyakori